

Turingův stroj, rozšíření

Marta Vomlelová

MS 303

Turingovy stroje – historie a motivace

- 1931–1936 pokusy o formalizaci pojmu algoritmu
Gödel, Kleene, Church, Turing
- **Turingův stroj**
  - ▶ zachycení práce matematika
    - ★ nekonečná tabule
lze z ní číst a lze na ni psát
    - ★ mozek (řídící jednotka)
  - ▶ Formalizace TM:
    - ★ místo tabule **nekonečná páska**
    - ★ místo křídý **čtecí a zapisovací hlava, kterou lze posunovat v obou směrech**
    - ★ místo mozku konečná řídící jednotka (jako u PDA)
  - ▶ další formalizace:
    - ★ částečně rekurzivní funkce, booleovské funkce, RAM, λ -kalkul,
- Snažíme se definovat problémy nerozhodnutelné jakýmkoli počítačem.

Definice 7.1: Turingův stroj

Turingův stroj (TM) je sedmice $M = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, B, F)$ se složkami:

Q konečná množina **stavů**

Σ konečná neprázdná množina **vstupních symbolů**

Γ konečná množina všech **symbolů pro pásku**. Vždy $\Gamma \supseteq \Sigma$, $Q \cap \Gamma = \emptyset$.

δ (částečná) **přechodová funkce**. $(Q - F) \times \Gamma \rightarrow Q \times \Gamma \times \{L, R\}$, v $\delta(q, x) = (p, Y, D)$:

$q \in (Q - F)$! aktuální stav

$x \in \Gamma$ aktuální symbol na pásce

p nový stav, $p \in Q$.

$Y \in \Gamma$ symbol pro zapsání do aktuální buňky, přepíše aktuální obsah.

$D \in \{L, R\}$ je **směr** pohybu hlavy (doleva, doprava).

$q_0 \in Q$ **počáteční stav**.

$B \in \Gamma - \Sigma$. Blank. Symbol pro prázdné buňky, na začátku všude kromě konečného počtu buněk se vstupem.

$F \subseteq Q$ množina **koncových** neboli **přijímajících** stavů.

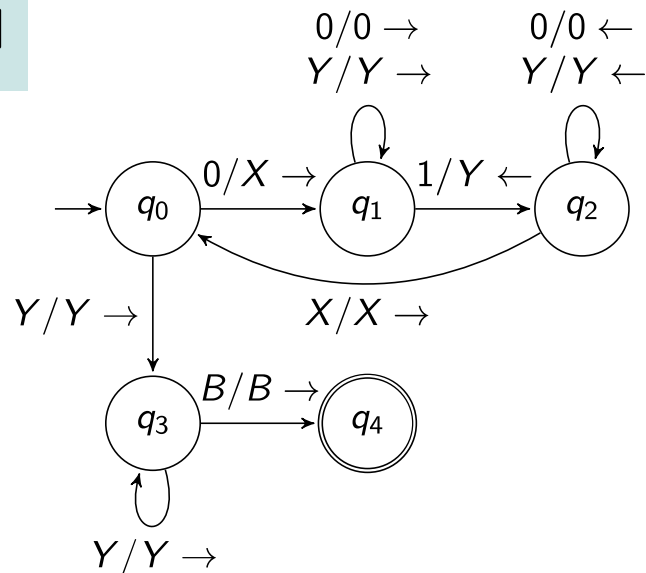
Pozn: někdy se nerozlišuje Γ a Σ a neuvádí se prázdný symbol B , tj. pětice.

Přechodový diagram pro Turingův stroj

Definice 7.2: Přechodový diagram pro TM

Přechodový diagram pro TM sestává z uzlů odpovídajícím stavům TM. Hrany $q \rightarrow p$ jsou označeny seznamem všech dvojic X/YD , kde $\delta(q, X) = (p, Y, D)$, $D \in \{\leftarrow, \rightarrow\}$.

Pokud neuvedeme jinak, B značí blank – prázdný symbol.

Příklad 7.1 (Turingův stroj pro jazyk $\{0^n 1^n; n \geq 1\}$)

State	0	1	X	Y	B
q_0	(q_1, X, R)	–	–	(q_3, Y, R)	–
q_1	$(q_1, 0, R)$	(q_2, Y, L)	–	(q_1, Y, R)	–
q_2	$(q_2, 0, L)$	–	(q_0, X, R)	(q_2, Y, L)	–
q_3	–	–	–	(q_3, Y, R)	(q_4, B, R)
q_4	–	–	–	–	–

Definice 7.3: Konfigurace Turingova stroje

Konfigurace Turingova stroje je řetězec $X_1X_2 \dots X_{i-1}qX_iX_{i+1} \dots X_n$ kde

- q je stav Turingova stroje
- čtecí hlava je vlevo od i -tého symbolu
- $X_1 \dots X_n$ je část pásky mezi nejlevějším a nejpravějším symbolem různým od prázdného (B). S výjimkou v případě, že je hlava na kraji – pak na tom kraji vkládáme jeden B navíc.

Definice 7.4: Krok Turingova stroje

Kroky Turingova stroje M značíme $\vdash_M, \vdash_M^*, \vdash^*$ jako u zásobníkových automatů.

Pro $\delta(q, X_i) = (p, Y, R)$

- $X_1X_2 \dots X_{i-1}qX_iX_{i+1} \dots X_n \vdash_M X_1X_2 \dots X_{i-1}YpX_{i+1} \dots X_n$.

Pro $\delta(q, X_i) = (p, Y, L)$

- $X_1X_2 \dots X_{i-1}qX_iX_{i+1} \dots X_n \vdash_M X_1X_2 \dots X_{i-2}pX_{i-1}YX_{i+1} \dots X_n$

Odvození v konečném počtu kroků $\vdash_M^*$ definuji rekurzivně pro $\mathcal{I}, \mathcal{J}, \mathcal{K}$ konfigurace
Základ: $\mathcal{I} \vdash_M^* \mathcal{I}$ Rekurze: Pokud $\mathcal{I} \vdash_M \mathcal{J}$ a $\mathcal{J} \vdash_M^* \mathcal{K}$, tak i $\mathcal{I} \vdash_M^* \mathcal{K}$.

Definice 7.5: TM přijímá jazyk, rekurzivně spočetný jazyk

Turingův stroj $M = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, B, F)$ **přijímá jazyk** $L(M) = \{w \in \Sigma^* : q_0 w \vdash_M^* \alpha p \beta, p \in F, \alpha, \beta \in \Gamma^*\}$, tj. množinu slov, po jejichž přečtení se dostane do koncového stavu. Pásku (u nás) nemusí uklízet.

Jazyk nazveme **rekurzivně spočetným**, pokud je přijímán nějakým Turingovým strojem T (tj. $L = L(T)$).

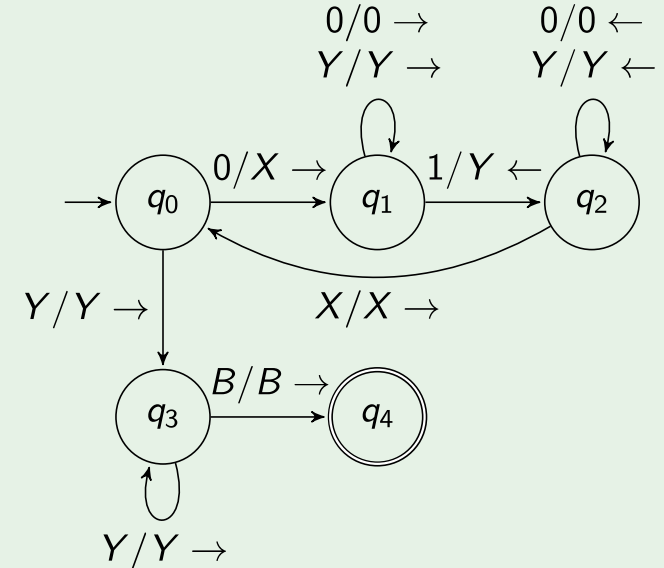
Turingův stroj $M = (\{q_0, q_1, q_2, q_3, q_4\}, \{0, 1\}, \{0, 1, X, Y, B\}, \delta, q_0, B, \{q_4\})$ s δ v tabulce přijímá jazyk $\{0^n 1^n; n \geq 1\}$.

Stav	0	1	X	Y	B
q_0	(q_1, X, R)	—	—	(q_3, Y, R)	—
q_1	$(q_1, 0, R)$	(q_2, Y, L)	—	(q_1, Y, R)	—
q_2	$(q_2, 0, L)$	—	(q_0, X, R)	(q_2, Y, L)	—
q_3	—	—	—	(q_3, Y, R)	(q_4, B, R)
q_4	—	—	—	—	—

Příklad 7.4 (TM z příkladu 7.1 přijímá jazyk $\{0^n 1^n; n \geq 1\}$)

Na pásce vždy výraz typu $\mathbf{X^*0^*Y^*1^*}$

- postupně přepisujeme 0 na X a odpovídající 1 na Y
- q_0 přepíše 0 na X a předá řízení q_1
- q_1 najde první 1, přepíše na Y a předá řízení q_2
- q_2 se vrátí k X , nechá ho být a předá řízení q_0
- ...
- pokud q_0 vidí Y , předá řízení q_3
- q_3 dojde zkontrolovat, jestli na konci nezbyly 1
- pokud q_3 našlo B , předá řízení q_4
- q_4 skončí úspěchem (je přijímající)
- ...
- pokud q_3 narazilo na 1, tak skončí neúspěchem
  - ▶ nemá instrukci
  - ▶ není přijímající.

Ještě příklad, rekurzivně spočetné jazyky

Příklad 7.5 (Modifikace konečného automatu na TM)

Jazyk $L = \{a^{2^n} | n \geq 0\}$

přijímá Turingův stroj $M = (\{q_0, q_1, q_F\}, \{a\}, \{a, B\}, \delta, q_0, B, \{q_F\})$ s δ v tabulce:

δ	komentář
$\delta(q_0, B) = (q_F, B, R)$	prázdné slovo, konec výpočtu
$\delta(q_0, a) = (q_1, a, R)$	zvětší čítač ($2k + 1$ symbolů)
$\delta(q_1, a) = (q_0, a, R)$	nuluje čítač ($2k$ symbolů).

- Turingův stroj pro regulární jazyk:
  - ▶ simuluje konečný automat, pohyb hlavy vždy vpravo,
  - ▶ vidí-li B , tj. konec vstupu. Pokud je stav DFA přijímající, přejde do nového přijímajícího stavu q_F .
  - ▶ (Z q_F nesmí být instrukce, z přijímajících stavů DFA potřebuje rozlišit B a jiné znaky.)
- Bezkontextové jazyky: nejsnáze s pomocnou páskou simulující zásobník, bude za chvíli.

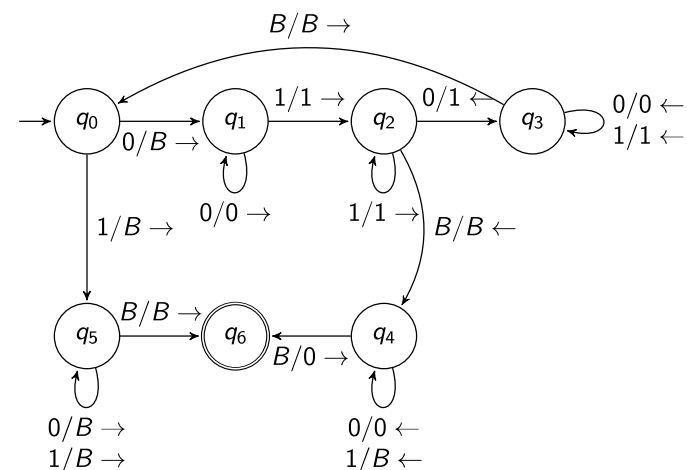
TM s výstupem

Příklad 7.6 (TM s výstupem)

Turingův stroj počítající **monus** $m \dot{-} n = \max(m - n, 0)$.

- $M = (\{q_0, q_1, q_2, q_3, q_4, q_5, q_6\}, \{0, 1\}, \{0, 1, B\}, \delta, q_0, B, \{q_6\})$
- Počáteční páska $0^m 10^n$.
- M zastaví s páskou $0^{m \dot{-} n}$ obklopenou prázdnem B.

- Najdi nejlevější 0, přepiš na B.
- Jdi doprava a najdi 1; pokračuj, najdi 0 a přepiš na 1.
- Vrať se doleva.
- Pokud nenajdeš 0 (uklid'):
  - ▶ vpravo: přepiš všechny 1 na B.
  - ▶ vlevo: $m < n$: přepiš všechny 1 a 0 na B, nech pásku prázdnou.

Rekurzivní jazyky

Definice 7.6: TM zastaví

TM **zastaví** pokud vstoupí do stavu q , s čteným symbolem X , a není instrukce pro tuto konfiguraci, t.j., $\delta(q, X)$ není definováno.

- Předpokládáme, že v přijímajícím stavu $q \in F$ TM zastaví,
- dokud nezastaví, nevíme, jestli přijme nebo nepřijme slovo.

Paralela:

- Místo 'zastavit a nepřijmout' můžeme spustit nekonečnou smyčku výpočtu.
- Pak otázka **náležení slova do jazyka** odpovídá otázce **zastavení Turingova stroje**

Definice 7.7: Rekurzivní jazyky

Říkáme, že TM M **rozhoduje jazyk** L , pokud $L = L(M)$ a pro každé $w \in \Sigma^*$ stroj nad w zastaví.

Jazyky rozhodnutelné TM nazýváme **rekurzivní jazyky**.

Paměť v řídicí jednotce, Pomocná stopa

Příklad 7.7 (Příklad paměti ve stavu TM)

Pro jazyk $L(M) = (01^* + 10^*)$ si pamatujeme první znak, stav je dvojice (obecně n -tice). $M = (\{q_0, q_1\} \times \{0, 1, B\}, \{0, 1\}, \{0, 1, B\}, \delta, [q_0, B], B, \{[q_1, B]\})$

δ	0	1	B
$\rightarrow [q_0, B]$	$([q_1, 0], 0, R)$	$([q_1, 1], 1, R)$	
$[q_1, 0]$		$([q_1, 0], 1, R)$	$([q_1, B], B, R)$
$[q_1, 1]$	$([q_1, 1], 0, R)$		$([q_1, B], B, R)$
$*[q_1, B]$			

Příklad 7.8 (Příprava pomocné stopy)

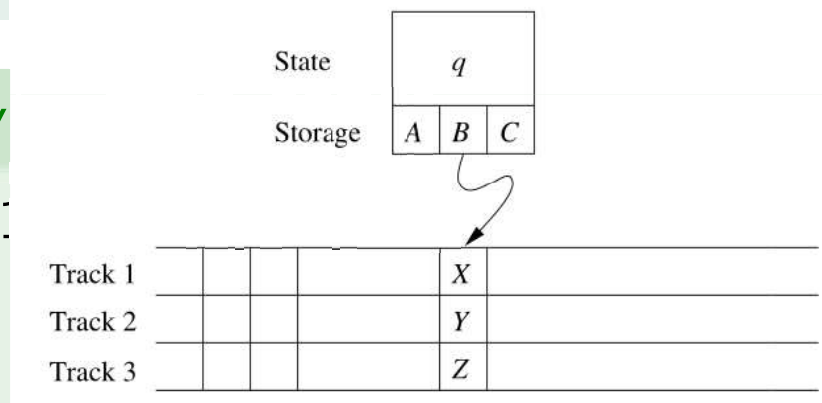
Budeme potřebovat dvě stopy na pásce. Přepíšeme vstup na dvojice, nahoře budeme mít volno na poznámky. V definici δ používám zástupný znak pro vstupní písmeno $a \in \{0, 1\}$.

- $\delta([q_0, B], a) = ([q_0, B], [B, a], R)$
- $\delta([q_0, B], B) = ([q_{-1}, B], [B, B], L)$ jsem na konci, otáčím
- $\delta([q_{-1}, B], [B, a]) = ([q_{-1}, B], [B, a], L)$ jdi vlevo
- $\delta([q_{-1}, B], B) = ([q_1, B], B, R)$ dvě stopy připraveny pro další práci.

Více stop na pásce využívá následující příklad

Příklad 7.9 (TM pro jazyk $L_{wcw} = \{wcw\}$)

- $M = (\{q_1, \dots, q_9\} \times \{0, 1, B\}, \{[B, 0], [B, 1], [B, B], [0, 1, B, c]\}, \delta, [q_1, B], [B, B], \{[q_9, B]\})$
- δ je definováno ($a, b \in \{0, 1\}$):
  - ▶ $\delta([q_1, B], [B, a]) = ([q_2, a], [*, a], R)$ načti symbol a
  - ▶ $\delta([q_2, a], [B, b]) = ([q_2, a], [B, b], R)$ jdi vpravo, hledej střed c ,
  - ▶ $\delta([q_2, a], [B, c]) = ([q_3, a], [B, c], R)$ pokračuj vpravo ve stavu q_3 ,
  - ▶ $\delta([q_3, a], [*, b]) = ([q_3, a], [*, b], R)$ pokračuj vpravo,
  - ▶ $\delta([q_3, a], [B, a]) = ([q_4, B], [*, a], L)$ zkontroluj shodu, vymaž paměť a jdi vlevo,
  - ▶ $\delta([q_4, B], [*, a]) = ([q_4, B], [*, a], L)$ jdi vlevo,
  - ▶ $\delta([q_4, B], [B, c]) = ([q_5, B], [B, c], L)$ c pokračuj za střed ve stavu q_5 ,
- rozeskok podle toho, jestli je ještě co kontrolovat
  - ▶ $\delta([q_5, B], [B, a]) = ([q_6, B], [B, a], L)$ ještě budeme kontolovat,
  - ▶ $\delta([q_6, B], [B, a]) = ([q_6, B], [B, a], L)$ jdi vlevo,
  - ▶ $\delta([q_6, B], [*, a]) = ([q_1, B], [*, a], R)$ znovu začni,
  - ▶ $\delta([q_5, B], [*, a]) = ([q_7, B], [*, a], R)$ už vše vlevo od c porovnáno, jdi vpravo,
  - ▶ $\delta([q_7, B], [B, c]) = ([q_8, B], [B, c], R)$ pokračuj vpravo,
  - ▶ $\delta([q_8, B], [*, a]) = ([q_8, B], [*, a], R)$ pokračuj vpravo,
  - ▶ $\delta([q_8, B], [B, B]) = ([q_9, B], [B, B], R)$ přijmi.

Vícepáskový TM má pro každou pásku vlastní hlavu

Definice 7.8: Vícepáskový Turingův stroj

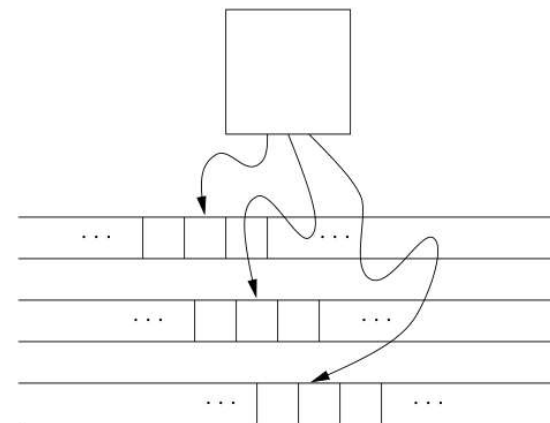
Počáteční pozice

- vstup na první pásce, ostatní zcela prázdné
- první hlava vlevo od vstupu, ostatní libovolně
- hlava v počátečním stavu

Jeden krok vícepáskového TM

- hlava přejde do nového stavu
- na každé pásce napíšeme nový symbol
- každá hlava se nezávisle posune vlevo, zůstane, vpravo.

Vícepáskový TM

Věta 7.1: Vícepáskový TM

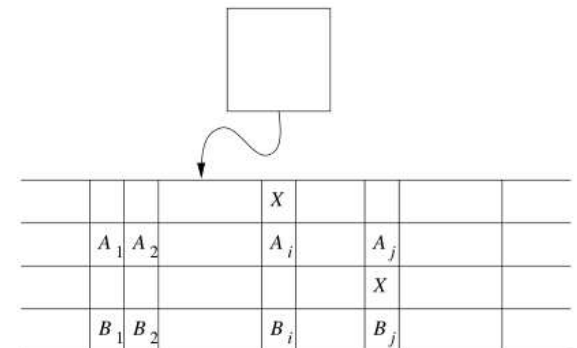
Každý jazyk přijímaný vícepáskovým TM je přijímaný i nějakým (jednopáskovým) Turingovým strojem TM.

Důkaz: vícepáskový TM

- konstruujeme Turingův stroj M
- pásku si představíme, že má $2k$ stop
  - ▶ liché stopy: pozice k -té hlavy
  - ▶ sudé stopy: znak na k -té pásce
- pro simulaci jednoho kroku navštívíme všechny hlavy
- ve stavu si pamatujeme
  - ▶ počet hlav vlevo
  - ▶ $\forall k$ symbol pod k -tou hlavou
- pak už umíme provést jeden krok (znovu běžat)

Simulace 2-páskového TM na jedné pásce

- Simulaci výpočtu k -páskového stroje o n krocích lze provést v čase $O(n^2)$ (simulace jednoho kroku z prvních n trvá $4n + 2k$, hlavy nejvýš $2n$ daleko, přečíst, zapsat, posunout značky).

Nedeterministické Turingovy stroje

Definice 7.9: Nedeterministický TM

Nedeterministickým Turingovým strojem nazýváme sedmici $M = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, B, F)$, kde $Q, \Sigma, \Gamma, q_0, B, F$ jsou jako u TM a $\delta : (Q - F) \times \Gamma \rightarrow \mathcal{P}(Q \times \Gamma \times \{L, R\})$. Slovo $w \in \Sigma^*$ **je přijímáno nedeterministickým TM** M , pokud existuje nějaký výpočet $q_0 w \vdash^* \alpha p \beta$, $p \in F$.

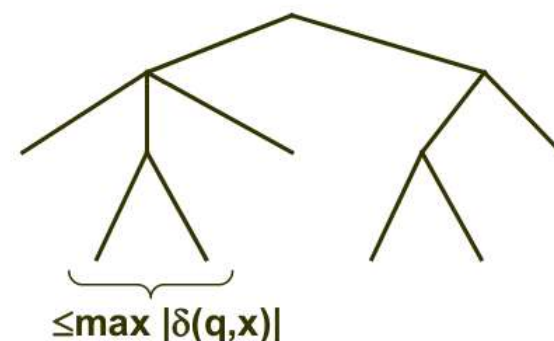
Věta 7.2: Nedeterministický TM

Pro každý M_N nedeterministický TM existuje deterministický TM M_D takový, že $L(M_N) = L(M_D)$.

Velmi stručně (příprava)

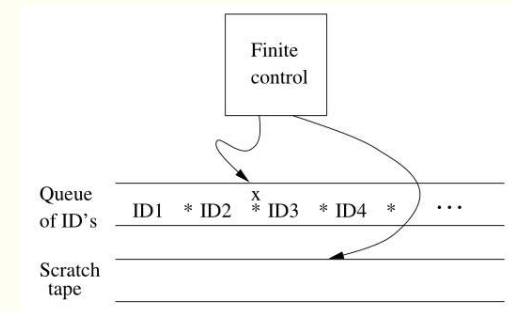
prohledáváme do šířky možné výpočty M_N

- ▶ odvozeno v k krocích
- ▶ maximálně m^k konfigurací
  - ★ kde $m = \max |\delta(q, x)|$ je max. počet voleb M_N

Důkaz: idea důkazu

- páska nekonečná – nelze použít podmnožinovou konstrukci
- prohledáváme do šířky všechny výpočty M_N
- modelujeme TM se dvěma páskami
  - ▶ první páska: posloupnost konfigurací
    - ★ aktuální označena (křížkem na obrázku)
    - ★ vlevo už prozkoumané, můžeme zapomenout
    - ★ vpravo aktuální a pak další čekající
  - ▶ druhá páska: pomocný výpočet
- zpracování jedné konfigurace obnáší
  - ▶ přečti stav a symbol aktuální konfigurace ID
  - ▶ je-li stav přijímající $\in F$, přijmi a skonči
  - ▶ napiš konfiguraci ID na pomocnou pásku
  - ▶ pro každý možný krok δ (uložený v hlavě M_D)
    - ★ proved' krok a napiš novou ID na konec první pásky
  - ▶ vrať se k označené ID, značku vymaž a posuň o 1 doprava
  - ▶ opakuj

Věta 7.3: Jednosměrná páska

Pro každý Turingův stroj M_2 existuje Turing. stroj M_1 , který přijímá stejný jazyk a

- M_1 nikdy nepíše blank B ,
- M_1 nikdy nejde vlevo od počáteční pozice.

X_0	X_1	X_2	$\dots$
*	X_{-1}	X_{-2}	$\dots$

Důkaz:

- Místo B blank zavedeme nový páskový symbol, B_1 .
  - ▶ Místo každého psaní B píšeme B_1 a všechny instrukce pro čtení B zkopírujeme též pro čtení B_1 .
  - ▶ Takto modifikovaný TM nikdy nepíše B (píše B_1).
- Pro jednosměrnou pásku
  - ▶ Nejdřív přepíšeme vstup, aby byl v horní stopě dvoustopé pásky.
  - ▶ Pod nejlevější symbol dáme nový znak $*$, abychom věděli, že jsme na levém okraji, a máme přepnout z horní stopy do dolní. Ve stavu ('hlavě') si pamatujeme, jestli čteme horní stopu ('normálně') nebo spodní stopu (kde L znamená doprava a R doleva). Pokud vidíme $*$, odpovídající instrukce přepíšeme na změnu stopy (zhora vlevo přepnu na dolů, pokud jsem dole přešla na " $*$ ", mám

- **Turingův stroj**: nekonečná oboustranná páska, může číst, psát, pohybovat hlavou.
- **Přijímání TM**: TM přijímá pokud vstoupí do koncového stavu.
TM s výstupem: Hlava na prvním písmenu odpovědi, kromě odpovědi B.
- **Rekurzivně spočetné jazyky (RE)**: jazyky přijímané nějakým Turingovým strojem.
- **Konfigurace TM**: Všechny symboly pásky mezi nejlevějším a nejpravějším ne-B. Stav a pozice hlavy hned vlevo od právě čteného symbolu.
- modelovací triky
  - ▶ **Paměť v řídicí jednotce**
  - ▶ **Více stop**
- Rozšíření TM bez rozšíření třídy přijímaných jazyků:
  - ▶ **Vícepáskové TM** Samostatný pohyb hlav na páskách (lze simulovat na přidaných stopách).
  - ▶ **Nedeterministický TM**: Má instrukce na výběr, na přijetí stačí jeden přijímající výpočet.
  - ▶ TM s **Jednostrannou páskou nikdy nepíšící B** se bude hodit v dalších kapitolách. Dokáže simulovat libovolný TM.
- Už se neučí: **Lineárně omezené automaty LBA**
  - ▶ Turingovy stroje, kde je vstupní slovo mezi levou a pravou značkou, hlava nesmí za tyto značky ani je přepsat.